

Emirdag-Gent: sociaal én psychologisch transnationalisme

AUTEUR Jozefien De Leersnyder

FOTOGRAFIE David Bassens

Ieder jaar trouwen zo'n 3000 Turkse Belgen met een partner uit de oorsprongsregio, wat getuigt van sterke sociale transnationale netwerken. Maar in hoeverre wordt die sociale vervlechting van twee werelden weerspiegeld in de psychologische leefwereld van Turkse Belgen? Is Turkije HOME en België AWAY? Of is het net andersom?

Wanneer mensen migreren, laten ze hun thuisland niet zomaar achter. De sociale banden met de oorsprongsregio's blijven vaak sterk en genereren nieuwe stromen van migratie, kapitaal en goederen tussen beide landen. Deze sociale dimensie van transnationalisme, die vaak tot uiting komt in zichtbare materiële en symbolische banden met het thuisfront, komt uitgebreid aan bod in de literatuur over transnationalisme. In dit artikel bespreken we kort dit *inter*-individueel niveau van transnationalisme, maar gaan we ook dieper in op een *intra*-individueel niveau. Migratie brengt immers ook *acculturatie* met zich mee, een proces waarbij de psyche verandert ten gevolge van contact met een nieuwe cultuur. De psyche assimileert zich echter nooit volledig aan de nieuwe cultuur en verliest nooit de volledige connectie met de cultuur van oorsprong. Het psychologisch functioneren van de migrant verkeert dus in een toestand die we, gezien het 'in between' karakter ervan, zouden kunnen aanduiden met de term *psychologisch transnationalisme*. Tot nog toe lag de focus van het acculturatieonderzoek op expliciete, zichtbare attitudes, identiteit en gevoelens van thuishoren van de migrant. Maar wat met onzichtbare, oncontroleerbare psychologische processen zoals het ervaren van emoties? Deze zijn immers niet random, maar een systematische reflectie van de cultuur waarin we leven. Een kernvraag in dit onderzoek is dan ook of de emotionele beleving – het onzichtbare functioneren van de psyche – verandert wanneer de culturele context verandert. Aan de hand van een studie bij 180 Turkse Belgen uit de regio Gent en een referentiegroep van een 100-tal Belgen tracht ik deze drie niveaus van transnationalisme (sociaal,

zichtbaar en onzichtbaar psychologisch) te bestuderen. Zoals zal blijken, is de link tussen deze drie niveaus complexer dan we zouden vermoeden. Elk niveau van functioneren in de mens kent zo zijn eigen HOME en AWAY.

Het is niet zo dat meer Turkse cultuur willen behouden gelijk staat aan minder Belgische cultuur willen adopteren, of omgekeerd; ze kunnen perfect gelijktijdig voorkomen.

De Turkse migrantengemeenschap is met zo'n 4 miljoen leden de grootste en meest actieve in Europa. De grootste Turkse diaspora woont in Duitsland, waar dankzij de bloeiende economie in de jaren 1960 de meeste migranten konden worden tewerkgesteld. Duitsland gold dan ook voor vele rurale Turken als het beloofde land, terwijl België en Nederland als opstapje werden gezien. Voor de meeste gastarbeiders vond verdere migratie echter nooit plaats waardoor ook Vlaanderen een relatief grote Turkse gemeenschap heeft, bestaande uit meer dan 160.000 mensen, waarvan driekwart met de Belgische nationaliteit. Zoals Duitsland rekruteerde de Belgische overheid in de jaren zestig, na Italiaanse en Griekse migranten, vooral Turken uit rurale gebieden met het oog op tewerkstelling in de bloeiende mijn-, staal- en textielindustrie. Vele Turken verlieten daarom hun kleine afgelegen dorpen om in België geld te komen verdienen. Toen de Europese economie begin jaren zeventig stagneerde, werd aan dergelijke arbeidsmigratiestromen een halt toegeroepen. Tegen de verwachting

'De thuisstad' is prominent aanwezig in het opschrift van deze Gentse kebabzaak

van de overheid in, settelden de Turkse gastarbeiders zich in België door gebruik te maken van hun recht op gezinshereniging, waardoor uitgebreide migratienetwerken ontstonden. Ook al probeert de Belgische overheid deze tweede stroom van migratie af te remmen, toch zijn er elk jaar nog zo'n 3000 Turkse nieuwkomers die via huwelijksmigratie in België terecht komen.

Sociaal transnationalisme

Het is dankzij dergelijke sociale banden van Turkse Belgen met Turkije dat de migratie naar België blijft voortbestaan lang na het wegebben van de oorspronkelijke economische motieven. Transnationale migratienetwerken zijn de belangrijkste oorzaak én gevolg van de voortdurende huwelijksmigratie. Het migratienetwerk van de Turkse Belgen in Gent verbindt hen met de mensen in het provinciestadje Emirdag in Afayon, West-Anatolië. Getuige van Emirdag's spilpositie in huwelijksmigratie is het lokale huwelijksregister dat aantoonde dat 57% van alle koppels die trouwen in Emirdag emigreren naar West-Europa (niet alleen naar Gent natuurlijk!). Doordat de vroegere inwoners van Emirdag zich vestigden in dezelfde bestemmingsgebieden, werden oorspronkelijke sociale structuren gereconstrueerd en kunnen we spreken van een 'getransplanteerde gemeenschap'. Gent is dus een soort van 'spiegelgemeenschap' van de herkomststreek.

De uitbater van een pitabar in de Gentse wijk Sluizeken vertelde me ooit dat hij de mensen die hij hier op straat zag lopen, beter wist wonen in Emirdag, waar ze hun vakantie met familie doorbrengen, dan hier in Gent. In de zomer 'groeit' het inwonersaantal van Emirdag dan ook van 20.000 tot 70.000. Onder de vakantiegangers zijn er telkens weer vele Turks-Belgische families op zoek naar een geschikte huwelijkskandidaat voor zoon- of dochterlief. Het Turkse huwelijk is – in tegenstelling tot onze Westerse invulling ervan als "de meest persoonlijke uiting van de meest persoonlijke emotie" – in de eerste plaats een familieaangelegenheid. De solidariteit binnen de transnationale netwerken van de ouders speelt hierbij een belangrijke rol. Ze voelen zich dikwijls onder druk

gezet om 'iets terug te doen' en migratie mogelijk te maken voor achtergebleven familieleden die het vroeger mede mogelijk gemaakt hebben dat zij wél konden migreren. Op die manier worden de transnationale netwerken waarvan de ouders deel uitmaken, via huwelijksmigratie doorgegeven aan de jongere generaties.

Onderzoek van Christine Timmermans en collega's wees uit dat zo'n 60% van de Turks Belgische mannen en vrouwen die geboren en opgevoed zijn in België, blijven kiezen voor een huwelijk met een partner uit Turkije. De jongeren zelf zijn hier over het algemeen erg tevreden mee. Turks Belgische jongens zoeken meestal een traditionele huwelijkspartner die het huishouden wil bestieren, een rol waarvoor ze de Turks Belgische meisjes vaak te vrijgevochten vinden. En dit beeld klopt, aangezien Turks Belgische meisjes zich vaak proberen los te wrikken uit de traditionele rollenpatronen en proberen hun verworven emancipatie te behouden. Om deze reden stemmen zij óók graag in met een huwelijk met een Turkse man, die op hén aangewezen is op vlak van sociale contacten, taal, werk, enz. Bovendien is de Turkse partner vaak beter opgeleid dan de Turks Belgische jongens en bevindt de schoonmoeder zich op voldoende grote afstand om niet teveel invloed uit te oefenen op het gezin en leven van de bruid.

Zichtbaar psychologisch transnationalisme

De voortdurende huwelijksmigratie suggereert dat de thuis van Turkse Belgen nog steeds Turkije is, waarvan ze graag stukjes willen blijven 'importeren' naar België. Op het eerste zicht lijkt het ook te kloppen, aangezien Belgische Turken graag op bezoek gaan 'naar huis' en daar dan met open armen ontvangen worden. Zo'n 90% van de Turkse Belgen gaat immers jaarlijks of tweejaarlijks op vakantie naar Turkije. Uit onderzoek van de Universiteit Antwerpen blijkt echter dat de inwoners van de Turkse dorpjes of stadjes vaak *niet* zo blij zijn met die terugkeer. In Emirdag bijvoorbeeld, heerst het concept van de 'grote show'. Hierbij doelen de *Emirdagli* op het beeld dat de Belgische Turken ophangen van hun losbandige leven in België door met chique (gehuurde) auto's te

komen en veel geld te spenderen in de lokale winkels. Het wordt als 'show' gezien omdat de *Emirdagli* wel beseffen dat hun leven er in België meestal niet zo rooskleurig uitziet, en dat de Turkse Belgen dit enkel doen om hen jaloers te maken. Ook al omschrijven de *Emirdagli* de Turkse Belgen als "arrogant" en "onrespectvol" ten opzichte van de Turkse tradities, ze erkennen dat ze die gedragingen meestal wél tolereren omdat "je je gasten nu eenmaal niet schoffeert."

Ook het gebrekkige Turks dat de Turkse Belgen spreken, stoot velen tegen de borst, want via goed taalgebruik verwerf je in Turkije respect. Turkse migranten in Europa hebben niet alleen een beperktere woordenschat, maar spreken ook in een oude stijl. Onderzoek van Dogruöz toonde aan dat er bovendien een onbewuste 'vernederlandsing' van het Turks voorkomt. Uitdrukkingen zoals 'de trein nemen' worden door migranten letterlijk naar het Turks vertaald, terwijl de correcte Turkse uitdrukking 'de trein binnenstappen' betekent. Een Turkse migrant bevestigt dit: "Als ik in Turkije in een schoenenwinkel vraag naar de maat van een schoen, weten ze al genoeg. In het Turks zeg je het nummer van een schoen. Dus dan word ik net als elke toerist afgezet". Vele Turkse Belgen voelen zich hierdoor niet meer echt thuis in Turkije. Dat ze er ginds als toerist beschouwd worden, doet hen wellicht evenveel pijn als wanneer ze zich niet welkom of gediscrimineerd voelen in België. Zelf omschrijven ze deze 'in between' toestand met de uitdrukking "orda Almanci, burda yabancı": "een Duitser in Turkije en een vreemdeling in België". 'Duitser' wordt hier als generieke term gebruik voor Turken in diaspora binnen Europa.

Bij nader inzien staat Turkije toch verder af van de Turkse Belgen dan ze zelf, of hun ontvangende Turkse familie, zouden willen. De vraag rijst dan of ze België als hun nieuwe thuis zien. In onze studie bij Turkse Belgen in Gent stelden we hen vragen in verband met hun identiteitsbeleving, taalkennis en taalgebruik, en attitudes ten opzichte van de Belgische en Turkse cultuur. Al deze vragen peilen expliciet naar acculturatie, in die zin dat ze bevragen wat de migrant in kwestie zelf wil en denkt. Dit levert een beeld op van hoe de migrant zichzelf presenteert aan de buitenwereld.

De resultaten toonden aan dat de Turkse Belgen in Gent, ook al waren ze geboren in België of Turkije, zich het sterkst identificeerden met de Turkse identiteit, daarna met de Turks Belgische en het minste met de Belgische. Maar identiteit is niet 'algemeen'. We zijn altijd een persoon in relatie tot onze omgeving; identiteit is met andere woorden contextgebonden. Zo ook voor de Turkse Belgen. Wanneer ze zich op de werkvloer of in een schoolcontext bevinden, voelen ze zich meer Turkse Belg dan Turk, terwijl het omgekeerde geldt in de thuiscontext. In de (Amerikaanse) acculturatieliteratuur wordt veel belang gehecht aan taalkennis. Sommige auteurs stellen het zelfs gelijk aan het geïntegreerd zijn in de nieuwe cultuur. Echter, ook al is taalkennis belangrijk en een voorwaarde om aan culturoverdracht te doen, taalgebruik geeft een realistischer beeld op integratie. *Taalgebruik* reflecteert namelijk met wie migranten interageren in het dagdagelijkse leven, welke etniciteit hun sociale interactiepartners hebben, en dus met welke cultuur ze via die mensen in contact komen. Ruimtelijk wordt de hoge concentratie van Turkse Belgen in de multiculturele wijken zoals Sluizeken-Tolhuis-Ham, Rabot en Ledeborg vaak als indicator van segregatie en dus als een maatschappelijk 'probleem' ervaren. De

resultaten van ons onderzoek tonen echter aan dat er van volledige sociale segregatie geen sprake is: Turkse Belgen gebruiken in gelijke mate Turks en Nederlands als voertaal voor hun dagdagelijkse sociale interacties. Het is wel zo dat hoger opgeleide migranten meer sociale contacten hebben in het Nederlands dan in het Turks, terwijl het omgekeerde geldt voor lager opgeleide migranten.

"Als ik in Turkije in een schoenenwinkel vraag naar de maat van een schoen, weten ze al genoeg. In het Turks zeg je het nummer van een schoen. Dus dan word ik net als elke toerist afgezet".

Overheden en psychologen doen vaak beroep op de 'acculturatiestrategie' van migranten als indicator voor integratie. Deze 'strategie' staat voor de manier waarop migranten elementen uit zowel de thuiscontext als de nieuwe culturele context *willen* gebruiken in hun dagelijkse leven. Ze wordt gemeten door attitudes te bevragen met betrekking tot het behoud van de cultuur van herkomst (Turkije) en de aanvaarding van de nieuwe cultuur (België). Voor onze steekproef bij Turkse Belgen in Gent blijken dezelfde bevindingen als bij andere migrantengroepen over de hele wereld: aanvaarding van de nieuwe cultuur staat los van behoud van de thuiscultuur. Het zijn met andere woorden orthogonale dimensies. Het is dus *niet* zo dat meer Turkse cultuur willen behouden gelijk staat aan minder Belgische cultuur willen adopteren, of omgekeerd; ze kunnen perfect gelijktijdig voorkomen. Gemiddeld genomen staan de Turkse Belgen ietsje positiever ten opzichte van het behoud van de Turkse cultuur dan ten opzichte van het adopteren van de Belgische cultuur. Maar de grote meerderheid van de Turkse Belgen heeft een positieve houding ten opzichte van aanvaarding van de Belgische én behoud van de Turkse cultuur. Deze strategie is wat *integratie* genoemd wordt, en wat door de Belgische en Nederlandse overheden nagestreefd wordt. Het is een strategie die beide culturele contexten met elkaar verenigt.

Onzichtbaar psychologisch transnationalisme

In de vorige paragraaf beschreven we de psychologische processen die tot in ons bewustzijn doordringen: attitudes, taalbeheersing, identiteitsbeleving en acculturatiestrategieën. Het *zijn* omvat echter meer dan gedrag en attitudes alleen en wordt in hoge mate bepaald door onbewuste factoren. De culturele psychologie toonde de voorbije twee decennia aan dat mensen in verschillende culturen een andere definitie hebben van het ik, de ander, en de relatie tussen beide, dat zij op verschillende manieren gemotiveerd worden, volledig anders denken of de aandacht sturen, en een andere emotionele beleving hebben. Ons huidig onderzoek aan de KU Leuven focust op emoties omdat deze ons meer vertellen dan we vermoeden. Emoties zijn in overeenstemming

Verkoop van huwelijkskledij in een typische 'Turkse' Gentse wijk

met onze bezorgdheden, met de dingen waar we om geven, met onze doelen en waarden. Wanneer de situatie botst met onze bezorgdheden of indruist tegen wat we willen, dan ervaren we negatieve emoties; wanneer de situatie ons net helpt om die doelen te verwezenlijken of ze ondersteunt, dan ervaren we positieve emoties. Aangezien verschillende culturen verschillende dingen belangrijk vinden, is het dus niet verwonderlijk dat de emoties die we in ons dagdagelijkse leven ervaren in overeenstemming zijn met wat op cultureel vlak belangrijk gevonden wordt en aanvaard wordt. In sommige culturen is het belangrijk om zelfstandig te zijn, om de wereld alleen aan te kunnen. Dan zijn emoties als trots of boosheid op zijn plaats en worden ze zelfs aangemoedigd. Maar in andere culturen, waar de nadruk ligt op een harmonieuze relatie (bv. in de familie), worden boosheid en trots helemaal niet geapprecieerd. Je emoties zijn dus een afspiegeling van je wereldbeeld, dat grotendeels cultureel bepaald is. Omdat we onze emotio-

nele beleving niet bewust kunnen sturen, kunnen we dus stellen dat emoties je onbewuste verbondenheid met een bepaalde cultuur reflecteren.

In het onderzoek met de Turkse Belgen en Belgen in Gent lieten we de deelnemers zelf emotionele situaties uit hun dagdagelijkse leven beschrijven en de ervaren emoties weergeven. We berekenden het gemiddeld emotionele patroon van de Belgen en berekenden voor elke deelnemer hoe ver of hoe dicht zijn/haar beleving aanleunde bij die van de 'gemiddelde Belg' in een gelijkaardige situatie. De resultaten toonden aan dat Belgen grotere overeenkomsten vertonen met het Belgische patroon dan Turkse Belgen die in Turkije geboren zijn. Turkse Belgen die in België geboren zijn scoorden ergens tussenin. Nu kunnen we de vraag stellen welke factoren ervoor zorgen dat de Turkse Belgen dichter aanleunen bij het gemiddeld emotionele Belgische patroon. Ten eerste stellen we vast dat hoe meer tijd de Turkse

migranten in België doorbrachten (ten opzichte van de tijd die ze in Turkije doormaakten), hoe groter de emotionele overeenkomst wordt. Dit suggereert dus het bestaan van 'emotionele acculturatie': emoties (deel van de onzichtbare kant van de psyche) gaan meer lijken op die van de nieuwe cultuur naarmate men meer in contact komt met die nieuwe cultuur. Dat dat contact belangrijk is en niet per se de doorgebrachte tijd in de nieuwe cultuur, blijkt ook uit onze tweede bevinding: de mate waarin Turkse Belgen, althans de hoger opgeleiden onder hen, sociale interacties hebben met autochtone Belgen is een belangrijke voorspeller van de emotionele overeenkomst: hoe meer contact, hoe groter de overeenkomst.

Eerder toonden we aan dat sociale netwerken met Turkije het gevoel van thuishoren niet garanderen. Zouden die attitudes en identiteit, de zichtbare kant van de psyche, kunnen voorspellen hoe 'Turks' of 'Belgisch' de zichtbare emotionele beleving, is? Het antwoord is verrassend genoeg *nee*. Zowel de identiteitsbeleving als de attitudes ten opzichte van het willen overnemen van Belgische culturele elementen draagt *niet* bij tot de voorspelling van de mate van emotionele overeenkomst. Deze aspecten staan los van elkaar. Dit betekent dat Turkse Belgen kunnen beweren dat ze de Belgische cultuur niet zo graag willen adopteren, maar dat ze tegelijkertijd wel heel Belgisch zijn in hun emoties.

Maar wat gebeurt er dan in de psyche? Het huidige onderzoek probeert te achterhalen hoe migranten naar de wereld kijken en welke bezorgdheden ze herkennen in het dagdagelijkse leven. De eerste resultaten tonen aan dat migranten die meer sociale interacties hebben met Belgen, de wereld anders gaan bekijken. Hun typische Turkse bezorgdheden zoals de traditie volgen, beleefd zijn, respect hebben voor ouderen, conformeren aan de wensen van anderen, en handelen volgens je geloof, nemen af in prioriteit en functioneren minder als een 'bril', een 'lens' om naar de wereld te kijken. Andere bezorgdheden impliceren immers andere emoties. Het psychologisch functioneren lijkt zich dus aan te passen aan de (culturele) context. Deze context is niet per se 'Belgisch', maar wordt gemedieerd door de concrete migratiecontext van Turkse Belgen, waarin zowel Turkse en Belgische belevingsvormen blijven doorspelen.

Ook al staat deze lijn van onderzoek nog in zijn kinderschoenen, de resultaten roepen enkele belangrijke vragen op in verband met het migratiediscours. Hoeveel belang moeten we hechten aan de zichtbare banden van Turkse Belgen met Turkije en België? Zijn moskeeën en hoofddoeken dan echt zo'n bedreiging voor de samenleving? Het antwoord op deze vragen wordt mooi weerspiegeld in de strijd die moslima's in Europa voeren om het dragen van hun hoofddoek te verdedigen. Ook al lijkt de hoofddoek op het eerste zicht een sterk signaal van behoud van de eigen cultuur, de onderliggende motivatie is meestal een variant op dit thema: "het is mijn recht en persoonlijke keuze om mijn overtuiging te uiten". Kunnen de Westerse, individualistische waarden van persoonlijke keuze en vrijheid van meningsuiting nog beter verwoord worden?

Jozefien De Leersnyder (jozefien.deleersnyder@psy.kuleuven.be) is als doctoraatsstudente verbonden aan het Centrum voor Sociale en Culturele Psychologie (KU Leuven).

Literatuurselectie

- Berry, J.W. & D. Sam (2006). *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Leersnyder, J., Mesquita, B., Kim, H., & G. Gomez (2010). *Where Do My Emotions Belong? A Study of Immigrants' Emotional Acculturation*. Manuscript ingediend ter publicatie. (Op aanvraag te verkrijgen bij de auteur)
- Kaya, A. & F. Kentel (2008). *Belgische Turken. Een brug of breuk tussen Turkije en de Europese Unie?* Brussel: Koning Bouwewijntstichting. (Rapport te downloaden via www.kbs-frb.be)
- Mesquita, B. (2010). De invloed van cultuur op emoties. In J. de Jong en S. Collijn (red.), *Handboek Culturele Psychiatrie en Psychotherapie*. De Tijdstroom Uitgeverij, Utrecht.
- Timmerman, C., Yağın, H., Lodewyckx, I., Marynissen, R. & R. Van Caudenberg (2006) *Verliefd, Verloofd... Geëmigreerd. Een onderzoek naar Turkse huwelijksmigratie in Vlaanderen*. Steunpunt gelijke Kansenbeleid. Universiteit Hasselt en Antwerpen. (Rapport te downloaden via www.steunpuntgelijkekansen.be)